

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Om Aarsagerne

til

Sprogenes Forandringer.

Indbydelseskrift

til

den offentlige Examen i Koeskilde Kathedralskole

i September 1821,

af

Jakob Hornemann Bredsdorff,
Doctor i Philosophien og Lærer ved Skolen.

Kjøbenhavn.

Trykt hos Andreas Seibelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

Winnif. Joubt. Buel.

Følger man hvilket som helst Sprog igjennem dets forskjellige Perioder, saa vil man finde, at det bestandig undergaaer Forandringer, som vel paa visse Tider ere mere, paa andre mindre kjendelige, men dog intid ganske mangle, og som tilsidst kunne gaae saa vidt, at Sproget ganske ophører at være det, det var, og bliver til et andet.

Som det altid er den tænkende Mand interessant, at kjende Tingenes Aarsager, saaledes vil det upaatvivelig og være mangen Een behageligt, at gjøre sig en tydelig Forestilling om Aarsagerne til disse Forandringer.

At Sprogene overhovedet forandre sig, kan man let forklare sig: vi lære Sproget af Andre; men aldrig efterligne vi deres Tale saa fuldkomment, at der jo skulde blive nogen Forskjel imellem den og vores; nye Forestillinger opstaae, for hvilke vi søge at finde Udtryk, og ligesaa ofte glemmes hidtil bekjendte, eller de meddeles os slet ikke, saa at vi ikke mere betegne dem i vort Sprog: disse Forandringer hos enkelte Personer maae, skjønt de undertiden ophæve hinanden, dog ogsaa i nogen Grad spores hos hele Generationer. Dernæst overleveres Sproget ikke blot fra Fader til Søn: imellem Nationerne blandes og Fremmede, som gjerne overdrage noget af deres Sprog paa det, de lære, eller lære dette ufuldkomment, hvorved da nye Forandringer komme ind i Sprogene

Men fordi det er oplyst, hvorfor Sprogene i Almindelighed undergaae Forandring, er det just ej tydeligt, hvorefter Forandringerne skee paa denne eller hiin Maade. At udenvirkelig dette saaledes, at ethvert Tilfælde i ethvert Sprog blev forklaret, vilde maaskee overstige et Menneskes Kræfter, men man vil, haaber jeg, være tilfreds med Forklaring af de Tilfælde, som i flere forskellige Sprog hyppigst forekomme.

Forandringerne i Sproget skee deels ved Udtalen, deels ved Ordforraaden, deels ved Grammatiken; dog, da disse forskellige Slags Forandringer ofte løbe over i hinanden, og meest have de samme Aarsager, saa vilde vi ikke adskille dem i vor Undersøgelse.

Men da Indflydelsen af Nationers Blanding er saa stor paa Sprogene, at denne alene i en Tid af et halvt Aarhundrede kan have større Virkning, end alle de øvrige Aarsager i et Aartusinde, saa synes det passende at adskille de Aarsager til Forandring, som finde Sted ved en saadan Blanding, fra dem, der bemærkes, hvor denne ikke har Sted, og hvor man altsaa kan sige, at Sproget er gaaet sin egen Gang.

Betragte vi altsaa de Aarsager, som uden fremmede Nationers Indvirkning bidrage til at forandre Sproget, saa lægge vi først Mærke til:

1. Urigtig Høren og Forstaaen.

Oftest nok skeer det, at man hører fejl af det, en Anden siger; imidlertid er denne Sag ikke af en saa betydelig Indflydelse paa Sproget, som man skulde tænke; thi i de fleste Tilfælde rettes Fejlen igjen, og hører en Enkelt fejl, saa høre Hundrede rigtigt, og Virkningen kan derfor ej let blive almindelig, med mindre tilfældigviis flere bleve vildledte paa een og samme Maade, eller Een, som begik en saadan Fejltagelse, havde megen Autoritet, saa at Mange rettede sig efter ham.

Dog har man Exempler paa Forandringer i nogle Sprog, som synes at grunde sig paa saadan urigtig Høren. Naturen ligviis forverxler man lettest Lyd, som ligne hinanden; dog kunne Bogstaver være hinanden temmelig lige i Lyd, uden let at forverxles; saaledes tager man ikke ofte Fejl af b og p, af d *) og t, men derimod let af l og n, l og d, t og k,

*) Da det ofte er mig vigtigt at betegne Udtalen nøjagtigt, saa har jeg, hvor det syntes nødvendigt, betjent mig af de Tegn, som jeg har brugt i min Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Rettskrivning (Kjøbenhavn 1817). For deres Skyld, som ikke eje denne, vil jeg her gjentage dem.

a d. e. a.

æ - - æ, e (i Hest), æe.

e - - e (i ved), i (i Ting), ee.

i - - i (i Pibe), ii, ie.

ø - - ø (i Dør, Søn).

ô - - ô (i Host), y (i Lykke), œ.

y - - y (i Syn), ye.

aa - - aa, o (i Skov), aae.

o - - o (i Rose), u (i Skum), œe.

u - - u (i nu), uu, ue.

e - - e (i Fader, høre, Bordet).

i - - i (i) (i jeg, Maj, gjorde), g (i Regn), hi.

l - - l (i) (i gjøre, Fær).

v - - v (u) (i Havn, Claus, Evne, Europa), g (i Sogn).

g - - g (i Dag).

q - - q (i Vagt), ch (i Ord' af tydsk Oprindelse).

q - - q (i Gade, Væg), k (i Skov), gg.

k - - k (i Kat), kk, g.

d - - d (i Had).

d - - d (i Dag), t (i Stemme).

t - - t (i Tag), th, tt.

v - - v (i Vand), hv.

f - - f, v (i stivt).

b - - b, p (i spinde), bb.

p - - p (i Præst), pp.

n - - n (i ene), nn, nd (i Mand).

n - - n (i Lænke), ng (i Eng).

d og g, m, n og ff, vel og af h og f. Til Exempel paa dette Slags Forverlinger tjener det, at Børn og Udlændinger ikke sjelden sige trellebe (trælebe) for tredive (trædebe); og paa samme Maade er det vel gaaet til, at Hadingdal er bleven til Hallingdal, Gudbrandsdal til Gulbrandsdal.

Andre Ord, som synes at være fremkomne ved urigtig Høren, ere det franske opiniâtre af obstinatus, de spanske Ord cañamo af cannabis og peligro af periculum, Pilgrimm af peregrinus, Hokusfokus af Formularen ved Sacramentets Consecration, hoc est corpus *), m. fl.

Ofte skeer det, at en toneløs eller svagtlydende Stavelse eller et enkelt Bogstav slet ikke høres, og at der saaledes skeer en Afkortning, som Spanien for Hispanien, Spital i Tydsk f. Hospital, Dáti i Fjotlandsk for Soldáti, Dev i det nuværende Græsk for sdev, bottega i Italiensk, boutique i Fransk af apotheca.

Meest Virkning har den urigtige Høren paa Ordnes Udtale; den synes derimod ikke at bidrage Meget til at forandre Ordforraaden, undtagen naar et Ord bliver saa forvansket, at man ej mere kan erkjende det for det samme, eller og et Ord ganske forverles med et lignende, saa at der af to bliver kun eet. Heller ikke veed jeg at anføre Exempler

m b. e. m, mm.

r - - r, rr, rd (i haard).

l - - l, ll, ld (i Guld).

h - - h.

s - - s, s, ss.

ç - - (sch i Ord af tydsk), ç (i Ord af fransk Oprindelse).

Hertil søjer jeg endnu:

z - - z (i Fransk og Engelsk), s (i det tydske og franske Rose).

J - - j (i Fransk), g (ligeledes i Fransk foran e og i).

þ - - þ (i Fjotlandsk), th (i det Engelske think).

*) See Tillotsons Prædiken imod Transsubstantiationen.

paa, at denne Ting skulde have forandret Grammatiken, hvilket dog ikke er urimeligt, især i den etymologiske Deel. Derimod har det, at man urigtig har forstaaet visse Udtryk, Indflydelse paa Forraaden af Ord; thi i det man gav et vist Ord en anden Betydning, end det skulde have, kunde det let fortrænge et Ord, som ellers var brugeligt. Saaledes er det rimeligviis ved en Misforstaaelse, enten paa den ene eller den anden Side, skeet, at Ordet Høse i Dansk og Tydsk har faaet forskjellig Betydning.

Exempler af samme Slags ere: Studering i Almuens Sprog for Klammerie; Jernurt af Jsenkrut for Jstkrut (efter Fleisch); Carstiaun (af Christianus) for Menneske, i det romaniske Sprog i Graubündten; Nicaria (ev *Νικαρία*) Scio (*εις Χίου*), som nu ere Hers Navne, da de egentlig skulde være Navnene, forbundne med en Præposition. I Grammatiken ere og Forandringer indkomne ved Misforstaaelse, f. Ex. at man siger: denne Verden, Verdener, fordi man troede at en hørte til Ordet selv, da det dog egentlig var Artikel; at man siger Øjen og Øjne, af Augun (*Øjnene*). *Illorum* har man holdt for Dativ, og derfor er leur, som kommer deraf, blevet Dativ. Endelig ere Former saare ofte gandske bortfaldne, fordi man ej forstod deres Betydning.

2. Utro Hukommelse.

Denne maa ogsaa bidrage meget til Sprogens Omdannelse; men dens Virkninger kunne ikke altid med Sikkerhed skjælnes fra Virkningerne af urigtig Høren og Forstaaen. Ofte høre vi Folk, som ere ukyndige i fremmede Sprog, at nævne de af disse optagne Ord urigtigt, fordi Erindringen ikke understøttes ved Analogie: f. Ex. Proportion eller Præposition f. Proposition, afsløvere f. observere, elektrisk

f. elastisk, og Fejstagerer af dette Slags kunne vel og udbrede sig til et heelt Sprog. Som Exempel herpaa kan anføres *Risico* istedenfor *rischio*, samt maaskee nogle af de under No. 1 nævnte Ord.

Meget mere almindeligt er det, at et Ord er bleven glemt, og at man i dets Sted har brugt et andet, hvor man fandt det nødvendigt at udtrykke Begrebet. Men dette skeede naturligtvis ikke let ved saadanne Ord, som meget almindelig forekomme, og Ord af dette Slags findes derfor som oftest igjen i et Sprogs forskjelligste Perioder, og ej alene det; de findes ogsaa i de længst adskilte Grene af en fælles Stamme. Saaledes ere hos os Benævnelser paa de Ting, som forekomme i det daglige Liv, endnu for det Meste de samme som i det ældste danske Sprog; Kunstord derimod, og andre, som sjelden bruges, ere gandske forskellige. Exempler herpaa frembyde sig af sig selv i Mængde.

Ligeledes finde vi, at de personlige Pronomina, Navnene paa Fader og Moder, paa Solen og paa de vigtigste Legemsdele, Tælordene og nogle hyppig forekommende Adjectiver, Verber, Adverbier og Præpositioner ere beslægtede i de meest forskjellige Sprog, som blot høre til een Stamme; Tallet 2 hedder f. Ex. paa Græsk *duo*, Latin *duo*, Italiensk *due*, Spansk *dos*, Fransk *deux*, Kymrisk *du*, dwg, Irsk *do*, Moesogothisk *twai* (d. e. tvæ), gammel Høitydsk *zweue*, ny Høitydsk *zwey*, Angelsaxisk *twegen*, Engelsk *two*, Nederlandsk *twe*, Sislandsk *tweir*, Svensk *två*, Dansk *to*, tvende, Litthauisk *du*, *dwi*, Russisk *dva*, Bøhmisk og Polsk *dwa*, Osetisk *due*, Zendisk *due*, Pehsvi og Nyperisk *du*, Kurdisk *ddu*, Afganisk *dua*, Sanskrit *dvau*, *dvaja*, *dui*, Multansk *du*, Sigeunerisk *dui*. Mange flere Exempler findes i Raskes Undersøgelse om det gamle Nordiske Sprogs Oprindelse.

Saaledes bevares ogsaa gamle Former og Construc-
tioner i almindelig forekommende Talemaader f. Ex. til
Bords, til Sengs, i Tide ic.

Af det Omtalte forstaaes det, at et Sprog, hvori der
er skrevet og læses Meget, bliver mindre forandret end an-
dre, da det Skrevne understøtter Hukommelsen; derfor har
det Italienske kun forandret sig saare lidt fra Boccaccios Tid
af, da derimod det Danske og Franske siden den Tid have un-
bergaaet mange Forandringer; derimod er det Franske fra
Cornailles og det Danske fra Holbergs Tid næsten bleven
uforandret.

3. Organernes Ufuldkommenhed.

En Lyd, som er bleven almindelig antaget i et Sprog,
maa og kunne efterlignes af de fleste Mennesker, naar de
faae behørig Anviisning; dog, da Organernes Bøjelighed
taber sig ved Alderen, kan man i den yngre Alder ofte ikke
lære de Lyd, som man i de yngre Aar let vilde være kommen
efter. Men naar et Sprog gaaer sin naturlige Gang, med-
deles det fra Forældre til Børn, hvis Organer i Almindel-
lighed ere bøjelige nok til at efterligne enhver Lyd i Spro-
get. Imidlertid gives der enkelte Mennesker, hvis Taleveds-
kaber af Naturen ere uskikkede til at fremstige visse Lyd.
Saaledes kunne Nogle ikke udstige det bløde b, eller g, Andre
ikke l, Andre ikke r, o. s. fr. Disse maa da udtale Ordene
paa en anden Maade, end ellers er sædvanligt, og undertiden
kan en saadan Udtale vel og udbrede sig til en heel Nation.
Hertil kan det henføres, at Lyden þ ikke findes i det danske,
svenske, tydske og hollandske Sprog, men erstattes ved d og t,
skjønt den vist fordom har været i disse Sprog, siden den i
Runeskriften nøjagtigen skjælnes fra andre Tungebogstaver,
og findes i de ældste Grene af den germaniske Sprogstamme,
det Nislandske, Angelsaxiske og Moesogothiske.

Det kan mærkes, at uagtet nogle Organer ere mere flid-
kede til at udtale eet Bogstav, andre til et andet, saa er der
dog visse Bogstaver, som særdeles Mange ikke ere i Stand
til at sige; dertil høre det bløde g og d, l, r, det franske J,
formodentlig og ç, þ og q. Ogsaa høre Ganebogstaverne
overhovedet, samt Vocalerne ø, ö og y til de noget vanske-
lige Lyd. Dog ligger Vanskeligheden ved de fleste af disse
Bogstaver maaskee ikke saa meget i, at Taleredskaberne ere
uffiktede til at fremføre dem, som deri, at det er vanskeligt
at finde paa den Stilling af Organerne, der behøves for at
udtale dem; derfor finde vi, at Børn som oftest sildig
lære at sige dem, men dog omsider bringe det dertil; andre
Bogstaver lære Børn gjerne snart, hvis de nogensinde skulle
komme til det, men enkelte Mennecker lære dem aldrig; saas-
ledes l og r.

Ogsaa er det for visse Organer ikke mueligt at udtale
nogle af Consonanterne, uden der følger en Vocal efter
dem, ikke heller visse Sammenstillinger af Consonanter i Be-
gyndelsen og Midten af Ord. Heraf forklares det, at der i
det spanske Sprog er tilsat et e foran st, se og sp, ligesom
der i det italienske sættes et i, hvergang der gaaer en Conso-
nant umiddelbar foran. Saaledes ere Endelserne ant og unt
først blevne til an og on, siden til ano og ono.

4. Magelighed.

Uagtet man kan udsige en vis Lyd, efterlader man det
ofte, fordi den koster nogen Anstrængelse, eller man sætter i
dens Sted en anden, som fordrer mindre Kraft. En Ho-
vedgrund til Forandringer i Sprogene er altsaa Magelighed.
Denne er af saa stor Virkning, at man næsten tør paastaae,
at ni Tiendedele af de Forandringer, som skee i et Sprogs
Udtale, naar fremmede Nationer ej indvirke paa det, have

deres Grund deri, og det, forbi den næsten finder Sted hos Alle, og hos Alle virker omtrent paa een og samme Maade. Den viser sig, som nylig er sagt, deels ved Vortkastelse, deels ved Ombytning.

Vortkastelsen finder snarest Sted ved korte samt svagte lydende Vocaler, og ved bløde Consonanter. Enhver Vocal kan udtales kort og langt, stærkt og svagt; men af Consonanterne ere nogle i sig selv blødere og mere svagthydende end andre. De blødeste ere *b, d, g, v, j, I, z* (blødt *s*) og især *h*, og disse kunne lettest bortfalde, da derimod de andre snarere gaae over til en blødere. Saaledes siges der istedet for *bed* *be*, for *halb* *hal*, for *tage* *ta*, for *Claus* (Klavs) *Clæs* (Klas), for *Bæjr* (Bejr) *Bær*.

Men unøgteligt er det, at ogsaa andre Lyd kunne bortfalde. Exempler findes næsten paa dem alle i det Franske, ogsaa hos os, ej allene i Almuesproget (f. Ex. Nielsen f. Nielsen), men og ellers i den daglige Tale f. Ex. *a* f. *at*, *ka* f. *kan*. Saaledes er det og gaaet med mange Ord i det Italienske, som ere komne af det Latinske, f. Ex. *e* af *et*, *Endelsen* *ajo* af *arius*. Herhen maa det og føres, naar en Consonant, som det kaldes, assimileres med en hosstaaende; thi da udtales der kun een enkelt, f. Ex. *petto* (d. e. *parto* med kort *a*) af *pectus*, hvilket (d. e. *betet* med kort *e*) for hvilket, *alloquor*, *ελεπω* o. fl.

Paa Vocalers Vortkastelse behøver der ej at anføres Exempler, da den er saa almindelig.

Vortkastelse skeer enten saaledes, at det Overblevne bliver uforandret, og dette er almindeligst, eller saaledes, at det Overblevne antager Noget af det Vortkastedes Natur; dette kunde man kalde en Sammensmeltning. Naar der saaledes af Ljus er kommen Lys, af Tjald Telt, af *lavra* (Lajra eller laera) lære, af *Råd* (raud eller raod) Raad, af

laudo Iodo, saa kan det kaldes en Sammensmeltning, og til dette Slags Overgang hører det og, naar *au* bliver til *o*, *maaskee* og, naar *oa* eller *ao* blive til *o*, og *ea* samt *æ* til *η*, da *ω* og *η* af Noгле antages for at have været *α* og *α*. En lignende Sammensmeltning kan og finde Sted ved Consonanter, f. Ex. naar *s* med et Ganebogstav bliver til *ç* (*sch*), *qu* (*kv*) til *p* (f. Ex. *apa* i det Wallachiske af *aqua*), *bn* til *m* (Stemme af det moesogothiske *stibna*).

Vocaler bortfalde meest ved Vocaler, ikke fordi man vil forekomme Hiatus, men fordi det paa andre Steder meget ofte ikke kan skee, uden at Udtalen bliver vanskeligere. Ligeledes bortfalde Consonanter gjerne ved Consonanter, fordi just deres Sammenstød gjør Udtalen besværlig.

Ligesom enkelte Bogstavlyd kunne bortfalde, saa bortfalde og undertiden hele Stavelse, ja Ord, i hvilket sidste Tilfælde Forandringen angaaer Grammatiken eller Stilen, og ikke længere Udtalen, f. Ex. *to* *Uar* istedenfor *i to* *Uar* eller *og to* *Uar* gammel. Ligeledes har en saadan Bortkastelse Virkning paa Grammatiken, naar det er en characteristisk Endelse eller anden Afledsstavelse, der bortfalder.

Naar Møgeligheden ikke virker en Bortkastelse, saa virker den paa Vocalerne sædvanlig en svagere og kortere Udtale. Saaledes kunne Vocalerne *u* og *i* blive saa korte, at de betragtes som Consonanter, eller, hvad der omtrent er det samme, udgjøre en Dipthong, med en anden Vocal. Saaledes siges ofte *Christjan* f. *Christian*, *Nicolaj Kirke* f. *Nicolai Kirke*. Navnet *Claus* (*Klavs*) er kommen af *Clavus* og *Nicolaus*. Ligeledes *Djævel* af *diabolos*, *giorno* (omtrent *djorno*) af *diurnum*.

Ogsaa blive Vocaler undertiden til andre, da de, som kræve en middelmaadig Åbning af Munden, ere lettest at udtale. Derfor ere blandt de korte Vocaler det lukte *i*, *u* og *y*

sjældne; de blive gjerne til e, o og ø. (Man udtaler len f. Lind, rom f. Rum, rød f. Ryd). U bliver ofte til æ, œ og o, maaskee og til ø. Alle Vocaler ere i Bøjningsendelserne i Dansk og Tydsk blevne til e (ø); men dette har en noget forskjellig Udtale, da det snart har en temmelig reen E-Lyd, som foran s, snart nærmer sig til æ, som foran r, snart til ø, som ellers for det Meste. Det franske E muet, egentlig ø, er ligeledes fremkommen af flere forskjellige Vocaler, især af a, e og o.

Ved en svagere og kortere Udtale af Vocalerne kan et heelt Ord saaledes tabe sin Vægt, at man ej længere betragter det som et Ord for sig selv, men som et Anhang til et andet. Saadanne ere de latinske og italienske Enclitica, (de græske skrives som særskilte Ord), den danske Endeartikel *en, et* og *ene* eller *ne*, af *hinn, hitt* og *hina*. Ofte har man glemt Oprindelsen, og betragtet disse Anhang som blotte Endelser og Afledsstavelses, saasom ved den danske Passivendelse *s*, som synes at komme af sig, ved Futurendelserne i Fransk, Spansk og Italiensk, af *Verbum ai, he, ho, d. e. habeo*, hvor det dog er Hovedverbet, der har tabt sin Vægt. Paa denne Maade ere maaskee alle Afledsendelser komne af særskilte Ord, endskjønt det ikke allevegne er tydeligt.

Consonanterne blive, ved at udtales med mindre Anstrængelse eller svagere, i Almindelighed til andre, og Overgangen er da sædvanlig saaledes:

p	—	b	}	v	—	v
		f				
t	—	d	}	d		
		p				
k	—	g	}	g	—	{
		g				i
						n

$$\left. \begin{array}{l} m \\ n \\ \eta \end{array} \right\} - \text{Nærselyd.}$$

$$s - z \text{ (d. e. blødt } s)$$

$$ç - J$$

$$\text{Desuden og: } \left. \begin{array}{l} f \\ g \\ s \end{array} \right\} - h$$

Exempler paa de fleste af disse Overgange vil man let kunne finde, ved at sammenligne det Danske med det Tislandske, det Italienske og det Franske med det Latinske, og Almuesproget med dannede Folks Sprog. Kun paa nogle faa er der ikke mange Exempler, f. Ex. paa den af f til h; dog findes den i den Dialect, som tales af de tydske, saakaldte cimbriske, Stammer i Egnen af Vicenza, hvilke blandt Andet sige Bus for Fuß. Overgangen af h til blødt d har, som det synes, fundet Sted i den engelske Artiskelthe, og af g til blødt g i nogle Tydskeres Udtale af ch efter en lang Vocal. Overgangen af s til det bløde z er kjendelig i det tydske og det hollandske Sprog, i hvilke der gjerne høres z i Begyndelsen af Ord og mellem to Vocaler, hvor det Moe-fegothiske og Stammens andre Sprog have s. Paa Overgangen af ç (sch) til J veed jeg ingen Exempler, men jeg har hensat den for dens Analogie med den fra s til z. Overgangen af f til h er og tvivlsom; thi i de spanske Ord, hvor h staaer istedenfor f, udtales h almindeligvis ikke; men formodentlig staaer det der dog som Tegn paa at det fordmum har været hørt, og efter Sandvoos udtale i Spanerne det endnu; ogsaa udtales h i det franske hors, f. Ex. dertil kommer af foris. Paa Overgangen af s til h sees det tydske og franske, f. Ex. visser i det Græske, f. Ex. ds af det gamle osv.

Endelig gaae Bogstaver over til dem, som lettest kunne udtales med dem, de staae hos, og dette er i Almindelighed dem, der høre til samme Organ. Herved maa mærkes, at Vocalerne *a*, *o* og *u* kunne betragtes som Læbebogstaver, og *æ*, *e* og *i* som Ganebogstaver; *ø*, *ö* og *y* høre til begge Organer, og *a*, som dannes ved den største Næbning af Munden, til intet af dem. Saaledes bliver da *n* foran *b*, *p* og *f* til *m* (Læbebogstav) f. Ex. *imbibo* for *inbibe*, foran *q*, *k*, *g* til *ŋ* (Ganebogstav) f. Ex. *εγχευος* (εγγυς. ?) f. *ερχυος*, *t* foran *j* til *k* f. Ex. *Kjære* f. *Tjære* i nogle Dialecter, *m* foran *k* og *q* til *ŋ* f. Ex. *anceps* (anfsjeps) f. *amceps*, og foran *d* og *t* til *n* f. Ex. *hente* af gl. *heimta*, ligeledes *ŋ* foran Tungebogstaver til *n*, f. Ex. *lænde* i Almuesproget f. *Længde*, og foran Læbebogstaver til *m*, som i Lombardie f. Longobardie.

Saaledes kan *og* bli til *oa* (Var er bleven til *Wox* *o*: *Waks*), ja til *ja* (Stjarna til Stjerne *o*: *sdjærne*), og til *ig* (Iystugur til Iystig), *em* til *um* (Gudheim eller Gudshjem t. *Gudum*), *am* til *um* (Dativendelsen *am* i Moesogothisk til *um* i Jislandsk, gl. Tydsk og Angelsaxisk), *æv* til *øv* (hævne til høvne i den sjællandske Dialekt).

Endelig kan *ag* blive til *av* (som Skog til Skov), og *ai* til *qi* (*dire* i en vis fransk Dialect til *guire* *o*: *gir*).

Ogsaa Omsættninger finde ofte Sted af samme Aarsag. Saaledes har jeg hørt *Progen* sig *Tivling* f. *Tvilling*, ligeledes er *κατος* for *κατος* eller omvendt, *nervus* f. *nevrus* af *νερον*, *verné* i det ældte spanske Sprog f. *venré*, (nu *vendré*).

Endnu give s der nogle Forandringer af Bogstaver, som virkelig synes at grunde sig paa den lettere Udtale, uden at man nøjagtig kan gjøre Red e derfor, som, at det bløde *v*, især foran Vocaler, bliver til det haardere *ß* f. Ex. *Bad* f.

hvad, vovo f. uovo af ovum o. desl.), b til f foran t (Skrift af fkrive), og g ligeledes til q foran t (sagt o: sage af sig), saaledes og, at der i Græskten skal gaae tenues foran tenues, mediæ foran mediæ og aspiratæ foran aspiratæ, hvilket og tildeels er Tilfældet i Latin, f. Ex. scriptum f. scribunt, lectum f. legunt.

Undertiden giver Mageligheden Anledning til Tilfættninger. Saaledes indskydes j (et svagt j) imellem stumme Gauebogstaver og e, æ, ø eller d, (Kjæmpe f. Kæmpe), d imellem n og r (αυδρος f. αυρος, vendrø f. venrø), b imellem m og r, (μεσημβρια f. μεσημερια), og imellem m og l (μεμβλωκα f. μεμλωκα), p imellem m og t, samt mellem m og s (sumo, sumpsi, sumptum). Her til kunde maaskee og nogle Vocalindskydelse henføres, der ere omtalte som Virkninger af Organernes Ufuldkommenhed.

5. Stræben efter Analogie.

Denne spore vi daglig i Børns Sprog; de sige f. Ex. tiede eller tee istedenfor tav, hvems f. hvis, Gaase f. Gjas o. desl., og den viser kjendelig sin Indskydelse i ethvert Sprog, hvor man ikke ved Skrift og andre Midler vedligeholder de gamle Former. Deraf er det kommen, at i vort Sprog alle Genitiver nu dannes paa een Maade, og eens i Enkelttallet og Fleertallet, da de detimod i det gamle Sprog dannedes i Enkelttallet snart paa s, snart paa r, snart paa en Vocal, og i Fleertallet forskjelligt deraf. Ligeledes finder man og, at anomalisk dannede Ord afløses af saadanne, som ere dannede paa en regelmæssig Maade (f. Ex. Sygdom istedenfor Got, begge Dele af syg), eller at man i Constructionen følger Analogien, som forhen ikke var fulgt (f. Ex. at man nu almindeligviis i Bønnen siger Vor Fader istedenfor Fader vor). Derfor er det imidlertid ikke sagt, at

Sprogene altid forbedres eller blive mere analoge; thi deels virke de andre Aarsager til Forandringer ikke sjelden mod Analogien; deels overseer man undertiden virkelige Analogier, som hidtil fulgtes i Sproget, og sætter tilsyneladende i deres Sted. Saaledes sagde man først *Dien*, analog med *Øren* og *Øren*, men har siden meent, at det skulde som andre Pluraler endes paa *e*, og har derved faaet en Form paa *ne*, som er uden Analogie.

6. Omforg for Tydelighed.

Denne medfører først, at man ofte udtaler de Lyd, man har, stærkere og haardere end hidtil. Derved skeer let det Modsatte af hvad Mageligheden bevirkede. Saaledes siger man i det Franske *vif* for *viv* af *vivus*, i Spansk og Italiensk *vengo* formodentlig for *venjo* af *venio*, o. a. desl.

Dernæst bevirker den undertiden Oplosning af en Vocal til en Diphthong eller til to Vocaler. I det man nemlig udtaler en Vocal langt, modificeres dens Lyd ofte saaledes, at det Sidste af den bliver noget forskjelligt fra det Første, og enten lyder stærkere eller svagere end dette. Man holder den da lettelig for to sammensatte Vocaler, og for at udtrykke dette mere bestemt, og for at hindre deres Sammensmeltning, adskiller man Delene endnu mere, og de blive saaledes virkelig til to Vocaler. Saaledes har man i den sydlige fynske Dialect (omtrent) *ø* f. *ā*, *æ* f. *a*, *ou* f. *o*, *œ* f. *æ*, *ie* f. *e*, *ye* f. *ē*, *du* f. *u*, *di* f. *y*, *ei* f. *i*. Paa samme Maade er i det Italienske *e* ofte blevet til *ie*, o til *uo*. Lignende Oplosninger synes og at have fundet Sted ved Consonanter; saaledes er *nn* og *ll*, *d. e.* et langt *n* *) eller *l*, i den iis-

*) De flydende Consonanter kunne ligesaavel som Vocalerne udtales langt. Man sammenligne f. Ex. det tydske *Mann* med det danske *man*.

landske Udtale bleven til dn og dl, og det samme synes at have fundet Sted i Lappisk, hvor tillige mm blev til bm. Hertil kan man maaskee ogsaa henvøe Exempler som τυχανω f. τυχανω, λαβανω f. λαβανω, λανθανω f. λαθανω o. desl.

Er først Opløsningen skeet, saa søger man ofte endnu mere at skjelne de sammenstødende Bogstaver, og det samme skeer og ellers, hvor en Sammensmeltning var at befrygte, saaledes udtales i Tydsk ei (egentlig ej eller ej, og ofte kommer af et langt i) som aj, og eu (egentlig sj, og ofte kommen af et langt y) som aj. Det Samme skeer og undertiden i Dansk ved ej og sj. Hvad der i det Italienske var uo, blev i det Spanske til ue, fordi man vilde forebygge, at u og o skulde smelte sammen igjen.

Ogsaa sætter man en Consonant ind imellem to Vocaler for at hindre deres Sammensmeltning. Saaledes hører man hos de Franske ej sjelden et h imellem to Vocaler af eet Slags, f. Ex. à haller i Et. f. à aller *). Saaledes er maaskee og undertiden Digamma i det Græske (d. e. β) sat ind imellem to Vocaler (som ωFov for ωov); dog er Formen med Digamma formodentlig i de fleste Tilfælde den ældste.

Et andet Tilfælde, hvor Omforg for Tydelighed frembragte Forandringer, var, hvor man vilde forekomme Forverlinger. Heraf kunne nogle Phænomener i det Høitydske forklares. Forskjellen mellem P og B, mellem T og D, var formodentlig allerede tidlig bortfalden i dette Sprog. For nu at skjelne mellem de Ord, i hvilke der oprindeligt var p eller t, og dem, som oprindeligt havde b eller d, gjorde man de Første kjendelig ved Tilføjelsen af f eller s (thi z og h er i Lyden ts) og saaledes fik man Pforte af porta, Pfalz af

*) Derimod er t i Formen a-t-il oprindeligt, og man burde skrive at-il, da det kommer af habet ille.

palatium, Kupfer af cuprum, Pflanze af planta, Ziegel af tegula, Münze af moneta og mentha, Kerze af cerata (tæda), Sulfid af Tolbiacum, zehñ gl. zehun af det moerfogothiske taihun (lases tæhun eller tehun) o. m. a.

Undertiden et der tilføjet overflødige Flexionsmærker, fordi man ikke troede at være tydelig nok ved de hidtilværende. F. Ex. Glaube ſkulde egentlig i Genitiv hedde *Glauben*, men da man maafkee frygtede for at forvefle det med de andre Casus paa *n*, tilføjede man endnu et nyt Genitivmærke *s*. Saaledes deres for der eller dere (gl. danſk thærræ eller thæræ, islandſk þeirra). Saaledes er der og tilføjet overflødige Ord, f. Ex. *con* foran *migo* i Spanſk, og *meco* i Italiæſk, ſom ere komne af det latiniſke *mecum*.

Men ſaare ofte vare og gamle Flexionsmærker gandske bortfaldne; i deres Sted ſattes da nye, eller deres Mangel erſtattedes ved hele Ord. Exempler gives der nok af i de fleſte veſteuropæiſke Sprog, iſær dem af den romanifke Stamme.

7. Stræben efter at udtrykke nye Foreſtillinger.

Ved nye Foreſtillinger forſtaaer jeg ſaadanne, ſom man hidtil ikke havde Udtryk for i Sproget, om de end ellers kunne være bekjendte. For deres Skyld danner man almindeligviis nye Forbindelſer af Ord, ſjeldnere nye Ord og nye Flexioner, eller og man giver hidtil brugte Ord en anden Betydning. Det første kan egentlig ej betragtes ſom en Forandring i Sproget, med mindre Forbindelſen ſkeer imod Sprogets Analogie; men dette maa betragtes ſom en Fejl hos den, ſom bruger den, og kan ſom ofteſt henføres til urigtig Forſtaen. Derimod, naar man danner nye Ord, gjør det viſtnok en Forandring i Sproget. Diſſe dannes

imidlertid i Almindelighed saaledes, at det neppe mærkes, de ere nye. Der lægges nemlig hidtilværende Ord til Grund, og i det de enten sammensættes eller omdannes, følger man Analogien med andre Ord i samme Sprog, som forhen ere blevne modificerede, for at tilkjendegive lignende Forandringer af Begreberne. Saaledes kan man i Analogie med Sølvskaal sige Zinkbæger, og det vil neppe mærkes, at det er et nyt Ord. Ligeledes mange Derivater paa hed, ning, else, agtig, lig og flere. Ofte tager man nye Ord af fremmede Sprog; men dette hører egentlig under følgende Afdeling. Undertiden danner man Ordene gandske af Ny, og de ere da enten Efterligninger af visse Lyd, som høres i Naturen, eller opkomme ved andre Anledninger, for hvilke der ei kan bestemmes Regler. Ofte benytter man sig til at udtrykke nye Begreber af hidtil brugelige Ord og Former, men som tages i en ny Betydning. Dette er, hvad man kalder Tropper, hvilke ikke blot ere oratoriske Figurer, men og kunne være noget Væsentligt i et Sprog. At man bruger Udtrykket for een Forestilling til at betegne en anden, finder i Almindelighed Sted, naar den ene naturlig associerer sig med den anden; thi da falder man lettest paa at bruge Udtrykket, og Andre ville lettest kunne forstaae det. Da nu Forestillinger lettest associeres, hvis Gjenstande enten ligne hinanden, eller indbefattes under hinanden som Deelen under det Hele, eller ere i noget Slags udvortes Forbindelse, eller endog ere de selv samme, blot paa Graden nær, saa ere de Tropper, som hyppigst anvendes, Metaphoren, Synecdochen, Metonymien, Hyperbolen og Litoten. Sjeldnere er Ironien eller Antiphrasis, skjønt Associationen af modsatte Gjenstande ogsaa er naturlig, og skjønt den som rhetorisk Figur er hyppig. Aarsagen er formodentlig, at den vilde forvilde meget, hvis den ikke blev forstaaet. Betegner man ved et tilføjet

Mærke, (som det danske u) at det Modsatte skal forståes, saa undgaaes al Forvildelse, og denne Maade at udtrykke Forestillinger paa er meget brugbar og almindelig, men hører egentlig ikke herhen. Af Exempler paa de andre Slags Troper, optagne i Sproget er der Overflødighed, som Dje, metaphorisk for Hullet paa en Syenaal, Klokke, synecdochisk for Uhr, Fod, metonymisk for halv Aalen, at brænde, hyperbolisk for at være varm, maadelig ved Litotes for ringe eller ikke god, og mange flere, men paa Antiphrasis veed jeg neppe et Exempel at anføre, undtagen *Eυμειδης* for *Επιμυες*. *Παρα* og *προς* betyde rigtig nok begge baade fra og til; men Grundbetydningen er uden Tvivl ved, og deraf maa nok de to andre udledes.

At Flexionerne bruges i anden Betydning end sædvanlig, skeer ikke saa ofte, for at man kan udtrykke nye Forestillinger, som snarere fordi man, som ovenfor er omtalt, ikke ret har fattet deres første Betydning.

8.

Endnu gives der nogle Forandringer, til hvilke Grunden ikke let kan angives, omendstjont den rimeligviis ogsaa ligger i Noget af det forhen Omtalte, f. Ex. at s ofte er bleven til r, og maaskee omvendt r til s, at Ganebogstaver undertiden ere blevne til Hvislebogstaver, (deraf den hos os sædvanlige Udtale af c foran e og i, samt det franske charbon af carbo m. m.), at Tungebogstaver ogsaa ere blevne til Hvislebogstaver eller omvendt (*παρω* er f. Ex. det Samme som *πρασω*), at den germaniske Sprogstamme oftest har Aspirater, hvor den græske har Tenuer, Tenuer, hvor den har Mediae, og igjen Mediae, hvor den har Aspirater, (f. Ex. Fod, gr. *πους*, Horn *), gr. *κερας*, *κρις*, gr. *τρεις*,

*) S var ubentvivl her fra først af G ∴ det græske x.

Pabde, gr. βαρβαρος, Rone, gr. γωνι, ti; gr. δεκα, bærer, gr. φερω, Galde, gr. χολη, Dør, gr. θυρα), endelig at Vocaler af D: Classen gjerne gaae over til dem af Ø: Classen (som purus til det franske pur ɔ: pyr).

Man plejer i Almindelighed at anføre Velklangens som Grund til endeel Forandringer i Sproget. Jeg har ikke anført den, fordi jeg troer, at man altid finder det velklingende, som man er vant til at høre: Hensyn paa Velklangens vil saaledes ikke forarsage Forandringer i Sproget, men snarere, at man bevarer det uforandret. De Forandringer, som almindelig antages for grundede paa Velklangens, ere for Størstedelen Følger af Mangelighed, undertiden og af Omsorg for Tydelighed.

Vi komme nu til de Forandringer, som følge deraf, at fremmede Nationer indvirke paa et Sprog, eller at flere Sprog virke ind paa hinanden. Virkningen kan i Grader være høist forskjellig; men to Tilfælde komme især i Betragtning, det, at en Nation optager Udtryk og Bendinger af fremmede Sprog, hvormed den ved Handel, Rejser eller Literatur er bleven bekendt, og det, at en Nation gandske optager et Sprog, som ikke var den eget. Yderst sjelden skeer det, at to Sprog blandes saaledes, at begge have liges megen Deel i det nye. Bliver et vist Sprog indført paa et Sted, saa vedbliver det gamle almindeligviis at tales af Mogle, men bliver sjeldnere og sjeldnere; det indførte bliver noget forandret, men beholder dog det Meste tilbage af det, hvorfra det opkom.

Naar man optager Udtryk af fremmede Sprog, har dette kun den Virkning, at det beriger Sproget, men dog tillige undertiden bringer indenlandske Ord i Forglemmelse. Det fremmede Ord undergaaer gjerne en Forandring, og det

almindeligviis i Overeensstemmelse med dem, som ssee, naar et Sprog ganske optages af en fremmed Nation. Flexioner optages sjelden af fremmede Sprog, og neppe, uden Sproget allerede er saa fordærvet, at de savnes; saaledes s som Pluralendelse i Engelsk og Hollandsk, af det Franske.

Men naar et Sprog optages af en Nation, som enten blandes med den, der forhen talte det, eller undertvinges af den, og faaer sig Sproget paanødt, saa plejer der at ssee betydelige Forandringer dermed.

For det Første virke de forhen omtalte Omstændigheder, urigtig Høren og Forstaaen, og ufuldkommen Efterligning, her i fortrinlig Grad. Dette see vi Beviis paa, naar enkelte Mennecker i den vorne Alder skulle lære et fremmed Sprog; de Lyd, som de høre, henses de til dem, som allerede ere dem bekjendte, og sætte derfor og i Udtalen disse i hines Sted; de forstaae ikke de grammatikalske Egenheder, som Sproget ikke har tilfælles med deres, og anvende dem derfor heller ikke; endelig ere og deres Organer for ubøjelige; de kunne ej efterligne visse Lyd, og sætte derfor enten beslægtede i deres Sted, eller udelade dem ganske. Hertil kommer endnu, at naar man har bragt det saa vidt, at man kan gjøre sig forstaaelig, bliver man i den vorne Alder i Almindelighed staaende derved, da derimod Anden i Barndommen er mere bøjelig, hvorfor man i denne bliver ved at uddanne sit Sprog saa længe, til man taler som Andre. Som en Følge heraf tabe Sprogene ved at optages af fremmede Nationer som oftest det Kunstige i deres Bøjning, Ordene blive meget omdannede, og mange Lyd falde bort. Saaledes gik det i det franske, spanske og italienske Sprog, hvilke alle kunne betragtes som opkomne derved, at det latinske blev optaget af fremmede Nationer; thi skjønt det latinske Sprog har hjemme i Italien, saa maatte dog fremmede Fol-

Æslag ogsaa der have megen Virkning derpaa, da deels det nordlige Italien var besat af Galler, det sydlige af Græker, og deels Heruler, Gotter og Longobarder trængte ind i Landet, og kom til at udgjøre, om ikke den største, saa den herseende Deel af Indbyggerne.

Er et Sprog saaledes udartet, saa bliver Trangen til Forbedring ogsaa kjendelig, og de Virkninger, som Stræben efter Tydelighed og efter at udtrykke nye Forestillinger medføre, spores; men naturligviis er man tilbøjelig til at benytte sig af de Udtryk, man kjender fra sit gamle Sprog, og disse blive da optagne i det nye, ligesom og undertiden dets grammaticalske Egenheder, hvorved altsaa det nye Sprog tildeels viser sig som blandet af flere forskjellige.
